

Het poëtisch argument Inleiding Hoofdstuk 1

I. Het poëtisch argument

Een socratisch gesprek is, volgens de definitie van Heckmann, een poging door gezamenlijk argumenten af te wegen de waarheid in een kwestie op het spoor te komen.¹ De waarheid, dat is een filosofisch inzicht, een weten dat door louter nadenken duidelijk wordt. En argumenten, dat zijn redenen, motieven, bewijsgronden. Zij ondersteunen een bewering, staven een oordeel, bevestigen een redenering. Een socratisch gesprek, zo lijkt het, is een oefening in redelijkheid en argumentatie. En dat klopt ook.

Maar gesprekken zijn nooit alleen maar redelijk. Van alles wat er in een gesprek gebeurt is het redelijke, de *logos*, maar een klein deel. Gevoelens en persoonlijkheden, omstandigheden en incidenten, verhalen, relaties, dromen, fantasieën - allerlei niet-redelijke zaken bepalen de loop van een gesprek. Heckmann en zijn leermeester Nelson wilden het redelijke deel in een gesprek versterken, en daarmee het redelijke deel in onszelf, het *logistikon*. Zij hadden de ambitie om de filosofie een wetenschappelijke methode te geven, en haar beoefenaars een helder, systematisch denken. Daarin dienden affectieve, beeldende of poëtische argumenten vermeden te worden. Het ging om de analyse, om het formuleren van ware en geldige beweringen. Bezieling en inspiratie, verbondenheid en geraaktheid waren slechts bijverschijnselen die, hoe onvermijdelijk of aangenaam ook in een groepsproces, uiteindelijk alleen maar afleidden van de kern van de zaak. In de school van Nelson en Heckmann zijn dan ook nauwelijks aanzetten te vinden voor een onderzoek van de affectieve, beeldende of poëtische elementen in een gesprek.²

Toch nemen die elementen in de gesprekken van Socrates een belangrijke plaats in. Sterker, zij zijn een hoofdthema in de dialogen van Plato. De verhouding tussen filosofie en retorica, en tussen dichters en denkers, vormt van meet af aan een centrale onderzoekslijn in zijn werk. Dat is niet verwonderlijk. In de praktijk spelen beelden, verhalen, gevoelens en al die andere niet puur redelijke elementen een centrale, vaak zelfs overheersende rol in een gesprek.³

In dit eerste deel van het boek onderzoek ik aan de hand van praktijkvoorbeelden van gesprekken hoe de verhouding is tussen rationele en poëtische argumenten. In mijn ogen is het poëtisch argument niet in strijd met, maar juist een essentieel onderdeel van het argumentatieve onderzoek in een socratisch gesprek. Verbeeldingskracht is een noodzakelijke voorwaarde bij elke poging een beeld te ontwikkelen van het goede leven en van de deugd of voortreffelijkheid die dat vergt – hét hoofdthema van Socrates' gesprekken. En Socrates ging nog een stap verder. Niet alleen vertelt hij soms dat hij wordt aangeraakt door de Muze of dat er een bovennatuurlijke kracht in hem vaart. Hij spreekt ook van een 'goddelijk teken' dat hem vanaf zijn jeugd begeleid heeft en van de 'goddelijke opdracht' die hem in orakels en dromen en andere openbaringen is verstrekt, om zichzelf en anderen te onderzoeken. Kennelijk zag Socrates, of althans zijn auteur, Plato, geen conflict tussen redenering en intuïtie, tussen rekenschap afleggen en gehoor geven aan een goddelijke opdracht, tussen rationele argumentatie en bovennatuurlijke ingeving.⁴

Het eerste hoofdstuk, 'Woorden die werken', beschrijft hoe in een socratisch gesprek, net als in een therapeutisch gesprek, verschillende vormen van spreken elkaar opvolgen: retorisch spreken maakt plaats voor dialectisch spreken, dat op zijn

beurt vervangen wordt door poëtisch spreken. Ik geef een eerste schets van de aard en werking van het poëtisch argument, aan de hand van de dichter Rutger Kopland. Ook het tweede hoofdstuk, 'Denken en voelen', beschrijft een gesprek waarin twee vormen van spreken naast elkaar komen te staan, de dialectische en de poëtische. De vraag is wat de verhouding tussen die twee is, hoe analytische redelijkheid zich verhoudt tot poëtische geraaktheid. Diezelfde vraag speelt in het derde hoofdstuk, 'Jezelf onder ogen zien'. Het daar beschreven gesprek maakt duidelijk dat weghouden van de gevoelsmatige elementen in een analyse, het afhouden van 'de plek der moeite', een verdere inhoudelijke voortgang van het onderzoek onmogelijk maakt. Het vierde hoofdstuk, 'De ziekte van het verstand', laat vervolgens zien welke precisie het onderzoek van de plek der moeite vergt, niet alleen cognitief maar ook affectief. Dat het wel eens aan die precisie ontbreekt, niet alleen bij deelnemers aan het gesprek maar ook bij de gespreksleider, is het thema van het vijfde hoofdstuk, 'Hangplek voor grijze heren'. Daarna introduceer ik in het zesde hoofdstuk, 'Wat er echt toe doet', Hannah Arendts analyse van het poëtisch argument: de keuze voor een bepaalde redenering is uiteindelijk een keuze van gezelschap, van de gemeenschap waar je bij wilt horen. Ten slotte laat ik in het zevende hoofdstuk, 'Reflexief spreken', zien dat de veelgebruikte metafoor van het wegen van argumenten misleidend is. Wat eruitziet als een inspirerend beeld kan in feite een bedwelming zijn.

---

¹ 'Sokratische Methode im weitesten Sinne wird praktiziert, wo und wann immer Menschen durch gemeinsames Erwägen von Gründen der Wahrheit in einer Frage näher zu kommen suchen.' Heckmann, *Das sokratische Gespräch*, 13.

² Zie voor Nelsons ambitie de filosofie een wetenschappelijke status te geven Nelson 1994, 45 e.v. Een goed beeld van de literatuur over het sokratische gesprek uit de traditie van Nelson en Heckmann is te vinden in Krohn 1994-2005. Zie ook Krohn 1989, Loska 1995, Delnoij 2003, Saran 2004. Nelson verwerpt expliciet het gebruik van beeldspraak in de filosofie. Zie Nelson 1994, 59-63. Gronke bespreekt de rol van gevoelens in Gronke 1996.

³ De literatuur over deze onderwerpen maakt overigens onmiddellijk duidelijk dat de auteurs wel onderzoekers zijn van de sokratische dialoog, maar geen beoefenaars. Zie Vlastos 1991, Nussbaum 1986, Kahn 1996, Brickhouse en Smith 1994, Irwin 1995, Kobusch en Mojsisch 1996.

⁴ Zie over aangeraakt worden door de Muze bijv. *Phaedrus* 245ab en Nussbaums analyse in haar 1986, H.7. Over het goddelijk teken zie *Apologie* 31d, 33c; *Phaedrus* 242b; *Symposium* 174a e.v., 220c. Vgl. Vlastos 1991 H.6; Guthrie 1971, 82-85. Over de verhouding van rationele en poëtische manieren van spreken zie ook Nussbaum 1995, Elias 1984, Janaway 1995.